

Installatietoespraak

Toespraak president mr. L. Verheij bij de installatiezitting van het gerechtshof Den Haag op 17 juni 2014

Dames en heren

We verwelkomen vandaag in deze feestelijke zitting maar liefst acht nieuwe raadsheren. Zo dadelijk stellen zij zichzelf in een speciaal voor deze zitting gemaakte filmpresentatie nader aan u voor. Het is wat mij betreft gebruikelijk om bij gelegenheid van zo'n feestelijke installatie ook iets te zeggen over een onderwerp dat voor de rechtspraak van belang is. Dat geeft iets aan van de omstandigheden waarin de nieuw geïnstalleerden hun werk doen en de opgaven, of zo u wilt uitdagingen die deze omstandigheden met zich meebrengen. Vandaag wil ik – niet voor het eerst overigens – reflecteren op de vraag wat de rechterlijke functie in de kern eigenlijk inhoudt en hoe zelfbewuste rechters zich sterk kunnen maken voor hun onafhankelijkheid.

Een kleine twee weken geleden vond de jaarlijkse themamiddag van dit hof plaats. Gastspreker was de voormalige vice-president van de Raad van State, Mr. H.D. Tjeenk Willink. Hij sprak over het onderwerp "De Zelfbewuste Rechter". Blijkens de uitnodiging "zet Herman Tjeenk Willink – net als velen van ons – vraagtekens bij de nadruk die wordt gelegd op organisatie, financieel beheer en management. Hij signaleert daarnaast ontwikkelingen op het gebied van politiek en bestuur, die volgens hem afbreuk doen aan het karakter van rechtspraak als collectief goed. Hij pleit voor een nieuw evenwicht tussen wetgever, bestuur en rechter. Daarvoor is volgens hem van groot belang dat duidelijk is wat de functies van wetgever, bestuur en rechter inhouden.

Tjeenk Willink heeft er bij herhaling voor gepleit dat rechters zelf voortdurend nadenken over de vraag wat de rechterlijke functie eigenlijk inhoudt".

Niet voor het eerst haalde hij tijdens de themamiddag de voormalige Israëliische opperrechter Barak aan, die in een door hem geschreven boek over de plaats en de rol van de rechter in de moderne democratie opmerkt dat de rechterlijke functie kan worden onderscheiden in:

- "het overbruggen van de kloof tussen het recht en de concrete, steeds veranderende samenleving" enerzijds
- en "de bescherming van constitutie en democratie" anderzijds.

De tijd was die middag te kort om die twee kanten van de rechterlijke functie, zoals door opperrechter Barak genoemd, uitvoerig verder te verkennen. Maar eerder, reeds in 2007, was Herman Tjeenk Willink daarop al wel wat uitvoeriger ingegaan in zijn bijdrage aan het zogenaamde **Liber Amicorum Bert van Delden**, een bijdrage onder de titel **Professionaliteit van de rechter in de veranderde democratische rechtsstaat; enige reflecties naar aanleiding van het bos van Schinveld**¹.

---

¹ Mijnheer de voorzitter ....Boom Juridische uitgevers, 2007

Terzijde merk ik op dat je natuurlijk een aparte discussie kunt voeren over de vraag of Barak de rechterlijke functie met de twee genoemde aspecten wel juist en volledig heeft omschreven. Dat ligt ons, juristen, wel: zo'n discussie over een definitie - achtige duiding. Maar voor mijn verdere betoog neem ik de omschrijving van Barak als uitgangspunt.

Allereerst iets over "de kloof overbruggen tussen het recht en de concrete, steeds veranderende samenleving".

Volgens Barak is het de wetgever die het voortouw neemt bij het aanpassen van het recht aan de zich veranderende maatschappelijke realiteit. Maar de rechter heeft door zijn interpretatie, als "juniorpartner" de taak "de kloof tussen de wet/het recht en het leven" te overbruggen. De interpretatie door de rechter moet zowel gericht zijn op het doel dat de wetgever destijds – bij het maken van de wet – voor ogen stond als op de concrete gevolgen voor de hedendaagse samenleving. Het recht moet door de rechter begrepen worden op een wijze "die de moderne tijd integreert en bevordert²".

Bij de bescherming van de constitutie en de democratie, denkt Barak, naast de regels en beginselen die betrekking hebben op de constitutionele instituties en hun onderlinge verhoudingen, in het bijzonder aan de fundamentele beginselen en waarden die "het normatieve universum van een democratie" vullen, zoals tolerantie, goede trouw, rechtvaardigheid, redelijkheid, openbare orde en mensenrechten, zo schrijft Tjeenk Willink.

De rechter moet bij dat alles onafhankelijk en onpartijdig zijn. Niet zozeer ten behoeve van zichzelf, maar in de eerste plaats als een garantie voor de burger. Volgens Tjeenk Willink valt het op dat Barak in zijn behandeling van onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de rechter vooral de nadruk legt op de onafhankelijkheid van de rechter ten opzichte van zichzelf en zijn eigen opvattingen. De rechter moet immers in staat zijn zijn persoonlijke opvattingen naar de achtergrond te laten verdwijnen en moet zichzelf in die zin beperkingen kunnen opleggen. Niet de persoonlijke wensen en overtuigingen van de rechter staan voorop maar de behoeften van de samenleving. Tjeenk Willink benadrukt in navolging van Barak dat de rechter in zijn werk betrokken moet zijn bij de maatschappij en alert moet zijn op de veranderingen die zich daarin voordoen. Zijn functioneren moet gericht zijn op de instandhouding en de versterking van zowel de democratie als de rechtsstaat. Niet alleen dus op de rechtsstaat, maar ook op de waarden van de democratie omdat de rechtsstaat niet zonder de democratie kan.

---

² Aldus Tjeenk Willink, a.w. pg. 13

Rechterlijke onafhankelijkheid brengt, volgens Tjeenk Willink, ook onafhankelijkheid met zich mee ten opzichte van de publieke opinie. Niet dat de publieke opinie de rechter koud moet laten. Dat moet wel met de, wat Tjeenk Willink noemt "opinion populaire", de ongereflecteerde, ongefilterde, kritiekloze openbare mening die zich slechts spiegelt aan het eigenbelang. Maar het moet niet met de, wat hij noemt, "opinion publique", de openbare mening die tot stand komt in een publiek debat van actieve burgers waarin het algemeen belang centraal wordt gesteld. Daar zal de rechter acht op moeten slaan en haar moeten betrekken bij de beoordeling en beslissing van de aan hem voorgelegde zaak, omdat dat debat een aanduiding geeft van wat hij in navolging van Barak noemt "the needs of society".

De rechter zal tenslotte, als voorwaarde voor zijn functioneren, het publieke vertrouwen moeten behouden. Ook daarover schrijven Barak en - in navolging van hem - Tjeenk Willink behartenswaardige dingen.

Aspecten komen aan de orde, waar ik ook zelf in eerdere toespraken bij herhaling aandacht voor gevraagd heb.

Ik noem in dit verband:

- het vermogen van de rechter om met een open mind te luisteren naar wat partijen te zeggen hebben, in het besef dat de rechter niet de wijsheid in pacht heeft;
- het besef van de (individueel) onafhankelijke rechter, dat hij deel uitmaakt van een college en van een institutie, wat maakt dat eigen persoonlijke en individuele voorkeuren naar de achtergrond moeten en dat het streven naar consensus en rechtseenheid van belang is;
- rechtspraak, in zijn beide genoemde onderdelen (het overbruggen van de kloof tussen de wet/het recht en de concrete, steeds veranderende samenleving, en de bescherming van constitutie en democratie), heeft een belangrijk aspect van **dienstverlening** in zich. Dat vraagt om bescheidenheid, nederigheid en de voortdurende bereidheid tot reflectie. Het vraagt ook om de bereidheid om werkelijk kennis te nemen van, wat Tjeenk Willink noemde, de "opinion publique", de openbare mening die tot stand komt in een publiek debat van actieve burgers waarin het algemeen belang centraal wordt gesteld.

Zowel van binnen als buiten de rechtspraak klinkt met enige regelmaat de kritiek dat inmiddels ook de rechtspraak in Nederland te zeer geïnfecteerd is met het zogenaamde "New Public Management"-denken. Er wordt teveel gedacht in termen van zuinigheid, doelmatigheid en doeltreffendheid, zo luidt de kritiek. Daarnaast heeft de rechtspraak sinds 2002 te maken met een (wettelijk ingevoerde) onheldere bestuursstructuur, zo valt te lezen in de rechtsstaatcolumn van Folkert Jensma (in de NRC van zaterdag 14 juni 2014). Gevolg zou zijn dat rechters zich steeds vaker afvragen: zijn we nog rechter of maken 'ze' van ons 'beslisambtenaren', die op hun doorlooptijden en productieafspraken kunnen worden afgerekend?

Vooropgesteld: zonder steeds de term 'New Public Management' te gebruiken, heb ik al gedurende vele jaren bij herhaling aandacht gevraagd voor het gevaar van een doorschietend denken in termen van "beheer en productie"³. Tegelijkertijd heb ik gepleit voor een steeds opnieuw nadenken over een gedeeld kwaliteitsbegrip binnen de rechtspraak, dat veel meer omvat dan alleen juridisch inhoudelijke kwaliteit. En ik heb ook bij herhaling gepleit voor meer reflectie en een grotere externe oriëntatie.

Waar ik minder van onder de indruk ben, is de kritiek op de "onheldere bestuursstructuur" sedert 2002. Jensma zet zijn column in met vragen rond de benoeming van presidenten (dit, naar aanleiding van de benoeming van de nieuwe Nationale Ombudsman). Hij stelt *niet* de vraag, of de invloed van de minister van justitie op dergelijke benoemingen voor 2002 kleiner was dan daarna. Ik neig ertoe die vraag ontkennend te beantwoorden. Hij stelt evenmin de vraag of de verantwoordingsplicht van de gerechten destijds institutioneel ('de jure') kleiner was dan thans in de structuur met een Raad voor de rechtspraak als buffer tussen de politiek en de gerechten.

En tenslotte stelt hij ook niet de vraag of het geven van veel meer autonomie aan de rechtspraak, wat de wetgever volgens hem in 2002 had moeten doen, naar verwachting zonder al te veel problemen zou hebben geleid tot een echt noodzakelijke verbetering van de bedrijfsvoering in de rechtspraak, het wegwerken van grote achterstanden bij de afhandeling van zaken, meer openheid voor de door Tjeenk Willink genoemde "opinion publique", alsmede een meer vanzelfsprekende bereidheid tot reflectie, o.a. over de vraag wat kwaliteit van rechtspraak nu eigenlijk inhoudt en (ook) over mogelijk gemaakte fouten. Het zijn vragen die naar mijn mening wel gesteld moeten worden. Over de antwoorden daarop wordt ongetwijfeld uiteenlopend gedacht. Het gesprek daarover is belangrijk.

Luisteren met een 'open mind', in het besef dat ieder van ons deel uitmaakt van een institutie en dat rechtspraak een belangrijk aspect van dienstverlening kent, zal dit gesprek kunnen maken tot wat tegenwoordig genoemd wordt een "rijke conversatie". Door en ten behoeve van *zelfbewuste rechters*, die zich op een dienstbare wijze sterk maken voor hun onafhankelijkheid, en dat in de eerste plaats als een garantie voor de burger en ter bescherming van de constitutie en de democratie.

---

³ Vgl. o.a. De rechtspraak is geen koekjesfabriek en moet dat ook niet worden (www.beroepseer.nl weblog dinsdag 23 april 2013)